

DR. KAPUSI KÁLMÁN¹
A NAGYBŐGŐ SZÓLISZTIKUS MEGJELENÉSE A XX.
SZÁZADI MAGYAR ZENESZERZŐK ZENEKARI
MŰVEIBEN

Valerie Schatz osztrák művész az első nő a Bécsi Filharmonikusok nagybőgőszólamában
(Fotó: Filip Waldmann / Alte Oper Frankfurt)

Már a XVIII-XIX század során nyilvánvalóvá vált, hogy a nagybőgőnek van helye a szólóhangszerek családjában, de csak a XX. században foglalta el méltó helyét a többi vonós hangszer között. A XX. századi magyar zeneszerzők viszont – kevés kivételtől eltekintve – nem szívesen komponáltak szóló műveket erre a hangszerre. Arra, hogy miért volt ez így, soha nem fogunk pontos választ kapni. Montag Lajos a kiváló nagybőgős és iskolateremtő pedagógus személyesen kereste fel Kodályt és Bartókot és kérte meg őket, hogy komponáljanak nagybőgő darabokat. Bartók a választ egyszerűen indokolta: „– Nem írok, mert a nagybőgő ricog...”² Azt, hogy egész pontosan mit értett ez alatt, a mai napig nem sikerült megfejteni. Valószínűleg a húrok nem megfelelő minősége okozhatta azt, amit Bartók hallani vélt. Montag Kodályt is felkereste, aki kezdetben lelkesnek bizonyult, de miután nem készült el a nagybőgődarabbal, felhatalmazta Montagot Epigrammájának nagybőgőre való átírására.

Az idő haladtával viszont a zenekari művekben egyre inkább jelentek meg azok motívumok, amelyek az eddig komponált darabokhoz képest magasabb fokú hangszeres tudást igényeltek. A XX. századi zenekari nagybőgősök az elsők között Kodály Zoltántól kapták meg azt felhatalmazást, hogy zenekari

¹ Dr. Kapusi Kálmán nagybőgőművész-tanár, mb. tanszékvezető, igazgató (Debreceni Egyetem Zenei Kar, Vonós nem önálló Tanszék)

² Kapusi Kálmán: DLA értekezés, Pozsony 2009

darabjaiban valódi szólisztikus részeket játszhatnak. Kodály vajon hallotta Mozart *Per questa bella mano* basszusáriáját, amelyben egy virtuóz nagybögős működik közre?³ Egyes források szerint ez a darab inspirálta abba az irányba, hogy felismerje azt a tényt, hogy a nagybögő virtuózabb játékra is képesebb annál, mint amit általában gondoltak a zeneszerzők. Kodály 1923-ban komponált **Psalmus Hungaricus** című oratórikus művében a nagybögőszóló a darab végén a kórus alatt szólal meg, azonos hangmagasságban a basszus alsó oktávját éneklő kórustagokkal. Érdekes, hogy a zsoltár első két sorában, a kórusal nem azonos ritmust játszik, viszont a harmadik sor első fele ritmikailag már megegyezik.⁴

Z. 2052

1. ábra: Psalmus Hungaricus a nagybögőszóló első két üteme

[Zoltán Kodály - Psalmus Hungaricus for Tenor, Chorus and Orchestra, Op. 13 \(1923\)](#)

[\[Score-Video\]](#) (22:21)

Az idézet kotta a felvételen: 20:58-tól

A darabot meghallgatva felvetődhet az a kérdés, hogy vajon miért írta Kodály ezt a nagybögőszólót a kórus alá? Véleményem szerint a nagybögőnek ebben a regiszterben történő játéka hasonlít leginkább az emberi hanghoz. Észrevétlenül simul egyfajta támasztékként is szolgálva a kórus hangzásvilágába. Kodály kiváló hangszerismeretét jelzi az is, hogy minden bizonnyal tudatosan írta ebbe a magasságba ezt a szólót, mivel a nagybögő ebben a regiszterben szól a legszebb tónusban és bátran használhatóak üres húrok is, amelyek szintén erősítik az intonációs biztonságot.

Egy másik híres nagybögőszóló a szintén Kodály által 1930-ban íródott **Marosszéki táncok**⁵ című zenekari darab közepén hallható Desz-dúrban. A

³ Mozart híres „Per questa bella mano” c. zenekarkíséretes koncertáriája, amelyben a basszusénekeshez obligát bögőszóló társul

⁴ Sztankov Iván: DLA értekezés, Budapest LFZE 2014

⁵ A művet 1930-ban mutatták be New Yorkban Toscanini vezényletével.

Psalmus Hungaricusban hallható nagybögöszólóval ellentétben itt nem egy másik szólamot erősít ez a szóló, hanem önálló szerepet tölt be.

The image displays two pages of a musical score for 'Marosszéki táncok'. The top page features staves for Piccolo (Picc.), 1st Flute (1. Fl.), Violin I (VI. I.), Violin II (VI. II.), Viola (Vle.), and Cello (Cb.). The bottom page includes Piccolo (Picc.), 1st Flute (1. Fl.), Oboe (1.2. Ob.), Clarinet (1.2. Clar. (81b)), Bassoon (Fag.), Horns (3.4. Cor. (Fa)), Violin I (VI. I.), Violin II (VI. II.), Viola (Vle.), Violoncello (Vlc.), and Cello (Cb.). The score includes dynamic markings such as *pp*, *ppp*, *arco*, and *Tutti (arco)*, and a '(1. Solo)' instruction for the Cello part.

2. ábra: Marosszéki táncok

A Desz-dúr hangnem miatt ez a zenekari állás nem játszható annyira kényelmesen, mint a Psalmus Hungaricus nagybögöszólója, de szintén abban a regiszterben helyezkedik el, ahol a nagybögő talán a legszebb hangon szól. A vonósok szinkópás ritmusa, amelyet a piccolo és fuvola színez, igyekszik minél áttetszőbb zenei anyagot tenni a nagybögöszóló fölé. A nagybögösök itt jellemzően „magyaros akcent” használatával igyekeznek megfelelő autentikus világot teremteni a hallgatóság számára.

Kodály Fölszállott a páva című műve talán az egyik legismertebb műve az eddig említett darabok közül. A darab partitúrájában a nagybögöszólam kottája fölé írt Solo utasítás kettős jelentéssel bír. Egyrészt azt jelenti, hogy egy nagybögösnek kell játszania az adott dallamot, – amely általában a

szólamvezető feladata –, másrészt azt jelenti, hogy ez a vezérdallam ebben a zenekari anyagban. Érdekessége, hogy a szóló nagybögős itt unisono játszik a cselló szólam összes hangszeresével. Rögtön felvetődhet a kérdés, hogy miért írt akkor Solo jelzést a szerző? A nagybögő azon túl, hogy ennél a résznél egyfajta színező szerepet tölt be, a dallam folyamatos ereszkedésének következményeként egy idő után a nagybögő tutti átveszi a szólamot a csellótól, így biztosítva a homogén hangzás folyamatosságát. Előadói szemmel vizsgálva nem könnyű feladat ez a nagybögősök számára, mert azon túl, hogy az unisono miatt tökéletes intonációval kell játszani a tutti bögő szólamátvételének is észrevétlennek kell maradnia.⁶

The image displays a musical score for the piece 'Fölszállott a páva' by Kodály Zoltán. The score is arranged in two systems. The first system includes staves for Flute (Fl.), Oboe (Ob.), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), Violin I (I. Viol.), Violin II (II. Viol.), Viola (Vle.), Cello (Ve.), and Contrabass (Cb.). The second system includes staves for Flute (Fl.), Clarinet (Cl.), Bassoon (Fg.), Violin II (Viol. II.), Viola (Vle.), Cello (Ve.), and Contrabass (Cb.). The score features various musical notations, including dynamics such as *p esp.* and *cresc.*, and performance instructions like 'I. Solo' and 'Tutti'. A rehearsal mark '240' is present in the first system. The bassoon and cello parts are shown playing in unison, with the bassoon part marked 'I. Solo' and the cello part marked 'Tutti'.

3. ábra: Fölszállott a páva

[Kodály Zoltán: Fölszállott a páva - változatok magyar népdalra \(25:28\)](#)

⁶ Sztankov Iván: DLA értekezés, Budapest LFZE 2014

Lajtha László 8. szimfóniájának második tétele különlegesen indul. A nagybőgő egy szólómotívumot játszik, amelyet a kontrafagott vesz át. A szerző éjszakai zenének nevezte ezt a tételt, amelynek fő motívuma egy tizenkét hangból álló melódia. Lajtha maga úgy nyilatkozott erről a tételről, hogy kétféle zene kapcsolódik szorosan egymáshoz. Az egyik a magányosságot jeleníti meg, míg a másik az éjszaka álmodzásait vetíti elénk.⁷

4. ábra: Lajtha 8. szimfónia 2. tétel

[Symphony No.8 - László Lajtha \(38:36\)](#)

I. - Allègre et léger: **[0:00](#)**; II. - Lent et triste: **[9:42](#)**;

III. - Très agité et toujours angoissé: **[17:07](#)**; IV. - Violent et tourmenté: **[27:17](#)**

A nagybőgő szimfonikus zenekarban történő szólisztikus megjelenéséhez kapcsolódóan meg kell említeni **Bartók Concerto**-ját. Igaz, hogy a nagybőgő szólam a csellóval unisono játsza a fő motívumot, de mint azt már korábbi tapasztalások alapján állíthatjuk, egy ilyenfajta szólamerősítés még nagyobb koncentrációt és tökéletesebb intonációt igényel ahhoz képest, amikor csak a

⁷ Ozsvárt Viktória: „Messzi élő valóság”. Lajtha László utolsó alkotókorszaka (1945-1963). DLA értekezés. LFZE 2020.

nagybőgő játszik. A darab elején a mélyvonósok felszálló kvartjaira a fuvolák felelnek.

5. ábra: Bartók Concerto 1. tétel

[Bartók: Koncert zenekarra \(partitúra\) \(38:19\)](#)

(Kezdő ütemek...)

Az darab első ötven ütemében a cselló és nagybőgő unisono játéka a fő dallam, amelynek utolsó részéhez a mélyhegedű is csatlakozik.

5a. ábra: Bartók Concerto 1. tétel

[Bartók: Koncert zenekarra \(partitúra\) \(38:19\)](#)

1:18-től...

Megállapítható, hogy ha nem is túl gyakran, de azért időnként a nagybőgő is megmutatta szólisztikus arcát a korábbi szimfónikus zenekari művekben. Szerencsénkre a XX. századi magyar zeneszerzők viszont fokozatosan ismerték fel azt a tényt, hogy a nagybőgő nem kizárólag kísérő funkció ellátására alkalmas instrumentum, hanem dallamot is magas színvonalon interpretálni tudó hangszer.⁸

⁸ Sztankov Iván: DLA értekezés, Budapest LFZE 2014